

Маркова Ю. Р.,
аспірантка,

викладач кафедри англійської філології і перекладу імені професора І. В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МОДАЛЬНОГО ДІЄСЛОВА *SHOULD* В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ДОКУМЕНТІВ М'ЯКОГО ПРАВА: ДО ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДЕОНТИЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу особливостей відтворення модального дієслова *should* в українських перекладах англійськомовних документів м'якого права як засобу адаптації міжнародного документу до більш «жорсткого права» з інтенсифікацією деонтичної облігативної модальності. Метою статті є обґрунтування способу перекладу як адаптивного прийому, що сприяє посиленню інтенсивності ілокутивного акту й асоційованого з ним типу деонтичної модальності. Мета реалізована у низці завдань: визначення перекладацьких трансформацій, що задіяні у перекладі українською мовою модального дієслова *should*; обґрунтування трансформацій як адаптивного прийому реалізації адаптивної стратегії деінтенсифікації директивної ілокутивної сили й облігативної модальності; визначення чинників адаптації тексту українського перекладу до більш жорсткого права. Дослідження дійшло таких основних висновків. Модальність рекомендації, що є підкатегорією облігативної деонтичної модальності, відтворюється в англійськомовних текстах-джерелах міжнародного м'якого права за допомогою модального дієслова *should*, що є показником директивної ілокутивної сили рекомендації. В українських перекладних версіях документів м'якого права такий ілокутивний маркер відтворюється або зі збереженням, або зі втратою значення рекомендації. У першому випадку для адекватного відтворення рекомендаційної модальності застосовується трансформація частини мовної категоризації дієслова *should* на предикативний прислівник «слід». Четверть перекладів англійськомовних міжнародних документів м'якого права українською мовою здійснюється із втратою значення рекомендації і з заміною ілокутивної сили рекомендації на зобов'язання, що здійснюється за допомогою трансформації диференціації значень – із заміною *should* на український відповідник *повинні*. Це приводить до інтенсифікації ілокутивної сили директивного акту і збільшення ступеня облігативної деонтичної модальності, що базується на директивних мовленнєвих актах. Зважаючи на те, що у міжнародно-правовому дискурсі деонтична модальність є дискурсовірою категорією, її інтенсифікація впливає на посилення юридичної сили документу, його обов'язковості і розглядається у дослідженні як вид прагматичної адаптації міжнародного тексту до більш жорсткого права. Основним чинником такої адаптації визначено жанровий або реєстровий критерій з огляду на те, що така адаптація зазвичай відбувається у перекладах текстів, що належать до жанру рамкової конвенції, який є гібридним жанром м'якого права, що межує із жорстким загальнообов'язковим правом.

Ключові слова: перекладацька адаптація, міжнародне м'яке право, модальність, ілокутивна сила.

Постановка проблеми. Актуальною і маловивченою проблемою сучасних перекладацьких студій є особливості відтворення у перекладах різних типів модальності. Для правового і в тому числі міжнародно-правового дискурсу особливого значення набуває проблема передання значень деонтичної облігативної модальності, що є конститутивною категорією правового тексту. Відповідно, відтворення такої категорії безпосередньо впливає на певне варіювання юридичної сили документу. Однією з підкатегорій облігативної деонтичної модальності є модальність рекомендації, що виражена директивними мовленнєвими актами, але з меншою інтенсивністю директивної ілокуції, ніж зобов'язання або юридичні вимоги. Зокрема, в Таблиці 4 (Recommendation) Принципів та правил структури та складання документів Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) [1] зазначається, що преференційною вербальною формою для вираження рекомендації має бути *should* і *should not*. Тобто в українському перекладі таким модальним дієсловам має відповідати предикативні прислівники «слід» або «необхідно».

Натомість, як показує попередній матеріал аналізу корпусу міжнародно-правових текстів, що складається з автентичних англійськомовних текстів і їхніх українських перекладів, лише у 75% переклад фрагментів текстів м'якого права, що містять *should*, здійснюється із дотриманням зазначених вище правил – зі збереженням директивної рекомендаційної модальності, що в українському варіанті корелює з безособовими структурами зі словами «слід» і «необхідно». Решта українськомовних перекладних версій здійснюється із прагматичною адаптацією фрагмента тексту до більш жорсткого права, що впливає на ступінь інтенсифікації директивної ілокутивної сили і, відповідно, посилення облігативної модальності.

Отже, зважаючи на вищесказане, метою цієї статті є висвітлення специфіки відтворення *should* в українських перекладах англійськомовних документів м'якого права у ракурсі застосування перекладацьких стратегій адаптації деонтичної модальності.

Мету реалізовано у низці завдань дослідження, таких як: 1) визначення перекладацьких трансформацій, що задіяні у перекладі українською мовою модального дієслова *should*; 2) обґрунтування трансформацій як адаптивного прийому реалізації адаптивної стратегії деінтенсифікації директивної ілокутивної сили й облігативної модальності; 3) визначення критеріїв адаптації тексту українського перекладу до більш жорсткого права.

Матеріалом дослідження вибрано англійськомовний текст United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) [2] і його український переклад – Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату [3] (РКООНЗК).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя статті об'єднує чотири дослідницькі ракурси, включаючи підходи до визначення типів модальності, дискурсивної функції, з одного боку, і мовленнєвих актів – з іншого; градуальної природи таких феноменів, що відзначені різним ступенем інтенсивності ілюктивної сили і модального значення, а також підходи до усвідомлення поняття прагматичної адаптації й адаптивних технік.

Незважаючи на відсутність однаковості у диференціації типів модальності, у науковій літературі зазвичай визначаються клас епістемічної деонтичної, алетичної, екзистенційної, телеологічної і волітвної модальності [4; 5; 6; 7; 8]. Для міжнародно-правового дискурсу найважливішою є деонтична модальність, яка усвідомлюється як модальність дозволу та зобов'язання, включаючи команди, вимоги, поради, запрошення, дозволи, заборони, прохання, побажання, рекомендації. Навіть простий перелік таких маніфестацій деонтичної модальності демонструє її кореляцію із мовленнєвими актами директивів, що варіюються за ступенем інтенсивності своєї ілюктивної сили, оскільки команда вочевидь, є «сильнішою» за прохання тощо.

Дискурсовірна функція модальності тією чи іншою мірою розглядалася в аспекті міжособистісної метафункції (у системній функціональній лінгвістиці М. Холлідея) [9], конструювання дискурсивної ідентичності [10, с. 72], моделювання певного стану або установки [11]. Натомість такі функції модальності вивчалися насамперед на матеріалі політичного або розмовного дискурсу і не були предметом дослідження у розрізі правового і міжнародно-правового дискурсів.

Ідея дискурсивної функції мовленнєвих актів висловлюється у працях Дж. Серля, який розглядає такі мовленнєві дії як одиниці, що конструюють контексти соціальної взаємодії [12; 13]. У юридичному дискурсі дискурсовірний потенціал мовленнєвих актів вивчався з огляду на особливі ілюктивні сили створення, зміни, припинення прав та обов'язків осіб чи установ [14; 15; 16].

Поняття сили ілюктивних актів вперше впроваджується Дж. Остіном [17, с. 100], а ідея «ступенів сили» таких актів висвітлюється у працях Дж. Холмса [18]. Що стосується варіювання «сили» модальності, то окремі напрацювання у цьому аспекті належать Ф. Палмеру [7, с. 57–58] і М. Халлідею, що висловлює ідею шкали-парадигми модальних значень у межах функціональної граматики – наприклад, шкали-парадигми «ймовірності» [9, Halliday, с. 148].

За аналогією можна стверджувати про існування шкали-парадигми облігативної деонтичної модальності – від рекомендації до зобов'язання, на яку здатні вплинути особливості перекладу директивних мовленнєвих актів.

Оскільки одним із завдань дослідження є обґрунтування трансформацій в українських перекладах як адаптивних прийомів, наступною теоретичною передумовою статті є поняття прагматичної адаптації, що уперше було визначено канадськими лінгвістами Ж.-П. Вینی і Ж. Дарбельне [19] й усвідомлюється як модифікація вихідного тексту з метою його пристосування «до потреб аудиторії цільової мови» [20, с. 34]. Серед

численних технік локальної прагматичної адаптації науковці зазначають у тому числі й «ілюктивну зміну» [21, с. 60–63], що усвідомлюється у нашій праці як адаптивна стратегія інтенсифікації або деінтенсифікації у перекладі деонтичної модальності – конститутивної категорії правового і міжнародно-правового текстів.

Виклад основного матеріалу. Корпус матеріалу дослідження засвідчує, що приблизно 25% українських перекладів англійськомовних текстів м'якого права трансформують рекомендаційну модальність оригіналу на модальність зобов'язання, наслідком чого стає інтенсифікація директивного ілюктивної сили та асоційованої із нею облігативної модальності.

У цьому зв'язку порівняймо два фрагменти Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату:

– The Parties *should* take precautionary measures to anticipate, prevent or minimize the causes of climate change and mitigate its adverse effects (...) (article 3 (3) UNFCCC). – Сторонам *необхідно* вживати попереджувальні заходи з метою прогнозування, запобігання або зведення до мінімуму причин зміни клімату і пом'якшення його негативних наслідків (стаття 3 (3) РКООНЗК);

– The Parties *should cooperate* to promote a supportive and open international economic system (article 3 (5) UNFCCC) – *Сторони повинні співпрацювати* з метою встановлення сприятливої і відкритої міжнародної економічної системи (стаття 3 (5) РКООНЗК).

Переклад першого з наведених фрагментів здійснюється відповідно до стандартів ISO стосовно необхідності відтворення у перекладах асоційованого із *should* значення «рекомендації», а не «зобов'язання» (що корелює з іншим модальним дієсловом – *shall*). Адекватний переклад зі збереженням ілюктивної сили рекомендації і рекомендаційної модальності фрагменту забезпечується трансформацією частиномовної перекатегоризації дієслова на прислівник зі збереженням рекомендаційного значення: The Parties *should* take precautionary measures – Сторонам *необхідно* вживати попереджувальних заходів.

У другому з наведених прикладів перекладач використовує лексичну трансформацію диференціації значень, замінюючи модальне дієслово *should* на позначення рекомендації на дієслово *повинні* на позначення зобов'язання. Така заміна, не змінюючи ілюктивної сили директивного акту, приводить до її певної інтенсифікації, що впливає на облігативну модальність документу.

Зазначена трансформація усвідомлюється у праці як вид прагматичної адаптації – зважаючи, по-перше, на залученість прагматичного параметру ілюктивної сили акту і, по-друге, з огляду на те, що наслідком перетворень у процесі перекладу стає інтенсифікація директивної модальності, що безпосередньо пов'язана зі стратегічно заданим рівнем юридичною силою документу.

Чинником прагматичної адаптації, асоційованою з інтенсифікацією ілюктивної сили директиву й облігативної модальності, є, на наш погляд, жанрова специфіка аналізованого документу, а саме жанру фреймової конвенції, що є жанром м'якого права, гібридним із «жорстким правом». При цьому жанровий критерій у разі адаптації стає домінуючим порівняно із критерієм локального контексту, як засвідчує наведений нижче приклад, де розгорнута структура-хедж, що послаблює рекомендаційну модальність, не стає на заваді жанрово зумовленої трансформації до більш жорсткого права:

Without prejudice to the sovereign right of the Parties to determine and establish their taxation policies, each Party should take account of its national health objectives concerning tobacco control and adopt or maintain, as appropriate, measures which may include (article 6 (2) FCTC).

Без шкоди для суверенного права Сторін визначати і встановлювати свою політику оподаткування кожна Сторона повинна враховувати свої національні цілі в галузі охорони здоров'я, які стосуються боротьби проти тютюну, й у відповідних випадках запроваджувати чи зберігати заходи, що можуть включати (стаття 6 (2) РКБПТ).

Адаптація до імперативної облігативної модальності в українському тексті відбувається незважаючи на те, що уточнювальний зворот-застереження *Without prejudice to the sovereign right of the Parties to determine and establish their taxation policies*, який передусе перформативній частині директивного акту, містить засоби референції до національних законодавств і суверенних прав держав-членів документу, що розширює можливості альтернативного застосування правил поведінки, встановлених у нормативній пропозиційній частині директиву, і, відповідно, знижує інтенсивність ілюкутивної сили директиву. Окрім зазначеного розгорнутого хеджу, з метою пом'якшення директивних вимог у фрагменті також вживається інший хедж: *у відповідних випадках / as appropriate*.

Водночас навіть у текстах, що належать до жанру рамкової конвенції, ілюкутивна адаптація до високого ступеня облігативної модальності не завжди має нерегулярний характер. Наприклад, у перекладі пункту 5 статті 3 (Принципи) використовується ілюкутивна прагматична адаптація зі значною інтенсифікацією облігативної модальності й ілюкутивної сили директиву. Проте у перекладі трьох інших пунктів тієї ж статті 3 використовується рекомендаційна форма «необхідно», що є синонімічним еквівалентом *should* і цілком відповідає європейським стандартам перекладу документів.

Більше того, навіть в одному й тому ж самому пункті зазначеної статті *should* у попередньому висловленні перекладається із збереженням ілюкутивної сили побажання і рекомендаційної модальності, а у наступному – з інтенсифікацією директивної ілюкуції і шкали модальності.

Пункт 1: The Parties should protect the climate system for the benefit of present and future generations of humankind, on the basis of equity and in accordance with their common but differentiated responsibilities and respective capabilities. Accordingly, the developed country Parties should take the lead in combating climate change and the adverse effects thereof. – Сторонам необхідно захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутніх поколінь людства на основі справедливості і у відповідності з їх спільною, але диференційованою відповідальністю і можливостями. Відповідно, Сторони, які є розвинутими країнами, повинні відігравати головну роль у боротьбі зі зміною клімату та її негативними наслідками.

Також жодними чинниками і критеріями вихідного тексту не можна, на наш погляд, пояснити лексико-семантичну трансформацію *should* на дієслово обов'язку «повинні» з відповідним посиленням директивної ілюкуції й облігативної модальності у такому «слабкому» жанрі, м'якого права, як Декларація:

States should cooperate to strengthen endogenous capacity-building for sustainable development by improving scientific understanding through exchanges of scientific and technological

knowledge, and by enhancing the development, adaptation, diffusion and transfer of technologies, including new and innovative technologies [22]. – Держави повинні співпрацювати з метою зміцнення діяльності з нарощування національного потенціалу для забезпечення стійкого розвитку завдяки поглибленню наукового розуміння шляхом обміну науково-технічними знаннями і розширення розроблення, адаптації, розповсюдження та передачі технологій, включаючи нові і новаторські технології [23].

Такий нерегулярний характер застосування адаптивних прийомів, пов'язаних з інтенсифікацією і деінтенсифікацією ілюкутивної сили й облігативної модальності документів, може свідчити, на наш погляд, про неусвідомлене, неінтенційне застосування перекладачем таких прийомів і про те, що правовий переклад модальних дієслів українською мовою потребує уніфікації, зважаючи на здатність дібраних еквівалентів впливати на юридичну силу документів.

Висновки. Модальність рекомендації, що є підкатегорією облігативної деонтичної модальності, відтворюється в англійськомовних текстах-джерелах міжнародного м'якого права за допомогою модального дієслова *should*, що є показником директивної ілюкутивної сили рекомендації. В українських перекладних версіях документів м'якого права такий ілюкутивний маркер відтворюється або зі збереженням, або із втратою значення рекомендації. У першому разі для адекватного відтворення рекомендаційної модальності застосовується трансформація частиномовної перекатегоризації дієслова *should* на предикативний прислівник «слід». Чверть перекладів англійськомовних міжнародних документів м'якого права українською мовою здійснюється із втратою значення рекомендації та із заміною ілюкутивної сили рекомендації на зобов'язання, що здійснюється за допомогою трансформації диференціації значень – із заміною *should* на український відповідник *повинні*. Це приводить до інтенсифікації ілюкутивної сили директивного акту і збільшення ступеня облігативної деонтичної модальності, що базується на директивних мовленнєвих актах. Зважаючи на те, що у міжнародно-правовому дискурсі деонтична модальність є дискурсотвірною категорією, її інтенсифікація впливає на посилення юридичної сили документу, його обов'язковості і розглядається у дослідженні як вид прагматичної адаптації міжнародного тексту до більш жорсткого права. Основним критерієм такої адаптації визначено жанровий або реєстровий критерій з огляду на те, що така адаптація зазвичай відбувається у перекладах текстів, що належать до жанрів рамкової конвенції, які є гібридними жанрами м'якого права, що межують із жорстким загальнообов'язковим правом.

Література:

1. *Principles and rules for the structure and drafting of ISO and IEC documents.* Retrieved from https://www.iso.org/sites/directives/current/part2/index.xhtml#_idTextAnchor090
2. *United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC).* United Nations, 1992. Retrieved from Convention text with Annexes - English (unfccc.int)
3. *Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (РКООНЗК).* Конвенцію ратифіковано Законом N 435/96-ВР від 29.10.96, ВВР, 1996, N 50, ст.277. Retrieved from Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (rada.gov.ua)
4. Hacquard, V. (2011). Modality. In: Maienborn, (edited) Claudia; von Heusinger, K.; Portner, P., *Semantics: An international handbook of natural language meaning.* Berlin: Mouton de Gruyter.

5. Hegarty, M. (2016). *Modality and propositional attitudes*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Nuyts, J. (2016). Analyses of modal meanings. In Jan Nuyts & Johan van der Auwera (eds.), *Oxford handbook of modality and mood*, (pp. 31-49). Oxford: Oxford University Press.
7. Palmer, F.R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: CUP.
8. Von Fintel, K. (2006). Modality and language. In: BORCHERT, Donald. *Encyclopedia of Philosophy*. Detroit: MacMillan Reference.
9. Halliday, M. (2004). *An introduction to functional grammar* (3rd ed.), London: Edward Arnold.
10. Fowler, R. (1985). 'Power'. in T.A. Van Dijk (ed.). *Handbook of Discourse Analysis*. Vol. 4. London: Academic Press. P. 61-82.
11. Martin, J.R. and David, R. (2003). *Working with Discourse: Meaning beyond the Clause*. London: Continuum.
12. Searle, J. (1995). *The Construction of Social Reality*, New York: Free Press.
13. Searle, John R. (1983). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. New York: Cambridge University Press.
14. Cone, N. (2020). Speech Acts in UN Treaties: A Pragmatic Perspective. *Open Journal of Modern Linguistics*. Vol. 10. No 6. P. 813–827.
15. Кравченко Н. *Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса*: монография. К.: Реферат, 2006. 320 с.
16. Kravchenko, N., Pasternak, T. Davydova, (2020). Institutional eco-pragmatics vs. anthro-pragmatics: problems, challenges, research perspectives. *Cogito. Multidisciplinary research journal*. Vol. XII (2), pp. 24–39.
17. Austin, John L. (1962). *How to do things with words*. Second revised edition. Oxford: Oxford University Press.
18. Holmes, J. (1984). Modifying illocutionary force. *Journal of Pragmatics*. Vol. 8. P. 345–365.
19. Vinay, J., Darbelnet J. (1972). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction*. Nouvelle édition revue et corrigée. Paris: Didier.
20. Neubert, Al. (1968). *Pragmatische Aspekte der Übersetzung*. Leipzig: Verlag Sprache und Literatur.
21. Chesterman, A., Wagner, E. (2002). *Can theory help translators? A dialogue between the ivory tower and the wordface*. Manchester: St. Jerome Publishing.
22. *Rio Declaration on Environment and Development*. (1992). Retrieved from https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf
23. *Ріо-де-Жанейро декларація з навколишнього середовища і розвитку*: (1992, June 3-14). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text

Markova Yu. Specifics of rendering the modal verb *should* in Ukrainian translations of English-based soft law documents: to the problem of adaptation of deontic modality

Summary. The article deals with the analysis of the specific rendering of the modal verb *should* in Ukrainian translations of English soft law texts as a means of adapting an international document to a "harder law" with the intensification of deontic obligative modality. The aim of the article is to substantiate the method of translation as an adaptive technique that helps to increase the intensity of the illocutionary act and the associated type of deontic modality. The aim is realized in a number of tasks, i.e. to define translation transformations involved in the Ukrainian translation of the modal verb *should*; to substantiate transformations as adaptive methods of implementing an adaptive strategy of de-intensification of directive illocutionary force and obligative modality; to determine the factors for adapting the text of the Ukrainian translation to harder law. The study reached the following main results. The modality of the recommendation, which is a subcategory of the obligative deontic modality, is rendered in English-language texts-sources of soft international law with the help of the modal verb *should*, which is an indicator of the directive illocutionary force of the recommendation. In the Ukrainian versions of the translated soft law documents, such an illocutionary marker is reproduced either with the preservation or loss of the meaning of the recommendation. In the first case, the recommendatory modality is reproduced by means of re-categorization of the verb *should* into the predicative adverb "слід". A quarter of translations of English-language international soft law texts into Ukrainian are made with the loss of the meaning of the recommendation and with the replacement of the illocutionary force of the recommendation by an obligation carried out by differentiation of meanings – by replacing "should" with the Ukrainian equivalent of «повинні». This results in intensification of the illocutionary force of the directive act and an increase in the degree of obligative deontic modality based on directive speech acts. Given that in international legal discourse deontic modality is a discourse-creating category, its intensification affects the strengthening of the legal force of the document, its binding nature and is considered in the study as a kind of pragmatic adaptation of the international text to a harder law. The main factor in such adaptation is the genre or register criterion, given that such adaptation usually occurs in translations of texts belonging to the genre of the Framework Convention, which is a hybrid genre of soft law bordering on hard universal law.

Key words: translation adaptation, soft international law, modality, illocutionary power.